

KAROLIS GEDIMINAS CIEMINIS (1943–2014)

Šių metų gegužės 5 d. į Saltoniškių kapines Vilniuje bendradarbiai, giminės ir draugai palydėjo Karolį Gediminą Cieminį – mokslo bendruomenei daugiausia žinomą kaip augalų ekscizinės reparacijos atradėją.

VAIKYSTĖ IR BRANDA

K. G. Cieminis gimė 1943 m. sausio 6 d. Vilniuje, tarnautojų šeimoje. Tais pačiais metais Karolio tėvą aplinkybės privertė emigruoti iš Lietuvos, po kurio laiko jis apsistojo Australijoje. Be motinos, Karolį augino ir močiutė, praeityje žymi pedago-

gė. Šioje aplinkoje, nepaisant karo ir pokario metų sunkumų, ir augo jų globotinis – ne pagal metus išprusęs ir apsiskaitęs. Mokėsi Kauno IV vidurinėje mokykloje, buvo vienas pažangiausių jos mokinių.

Baigęs mokyklą, 1961 m. įstojo į Vilniaus valstybinio universiteto Gamtos fakulteto biologijos specialybę. Po metų, 1962-aisiais, pašauktas į Sovietų armiją, tarnavo šauliu radistu aviacijoje. Grįžęs po trejų metų, 1965-aisiais, studijas tęsė toliau. Tais pačiais metais įsidarbino vyresniuoju laborantu savajame fakultete, Augalų ir gyvūnų augimo stimuliatorių laboratorijoje.

Studijų draugai prisimena, kad iš armijos Karolis grįžo gerokai pakeitęs savo pažiūras. Jei prieš armiją jis buvo idėjinis komjaunuolis, kaip ir daugelis studentų tuo laiku, tai dabar dažnai išsakydavo mintis, vargiai darančias „tikram“ komjaunuoliui. Turbūt 1966 m. Karolis kartu su keliais kurso draugais viešai pareiškė norįs atsisakyti komjaunuolio bilieto. Atseit, protestuoju, ne toks turėtų būti komjaunimas. Kilo nemažas subruzdimas, universiteto mastu įvykis buvo plačiai aptarinėjamas, juo susidomėjo ir saugumas. Ačiū Dievui, viskas baigėsi laimingai, nors buvusį lojalumą Karolis valdžios akyse, atrodo, prarado ilgam.

Nuo pat 1965 m. Karolis aktyviai įsitraukė į mokslinę veiklą: atliko fiziologinius ir mikrobiologinius tyrimus, rengė kursinius ir baigiamąjį darbą, įsitraukė į Studentų mokslinės draugijos darbą, tapo šios draugijos biuletenio redaktoriumi ir dailininku. Tais laikais Gamtos fakultete turbūt nebuvo nė vieno studento, kuris abejingai praeitų pro šį sienlaikraštį jo bent jau nepermetęs akimis. Biuletenis buvo paverstas ne tik pasaulinio mokslo naujienų laikraščiu, bet ir kovos už studentų teises lauku.

MOKSLINĖ VEIKLA

Universitetą baigė 1969 m., įgydamas biologo ir biologijos mokytojo kvalifikaciją. Nors pageidavo tęsti studijas aspirantūroje (dabar – doktorantūroje), universiteto vadovybė jį paskyrė trejus metus atidirbti LTSR Mokslų akademijos Botanikos institute vyresniojo laborantu. Vis dėlto neilgai dirbusį, instituto direkcija jį nuo prievolės atleido, ir Karolis vėl įsidarbino Augalų ir gyvūnų augimo stimuliatorių laboratorijoje, šį kartą – inžinieriumi.

1970 m. pabaigoje Vilniaus valstybinio universiteto Gamtos fakulteto vadovybė galų gale davė Karoliui rekomendaciją, būtiną stojant į aspirantūrą, neatidirbus pagal paskyrimą trejų privalomų metų. Nedelsdamas jis įstojo į aspirantūrą LTSR MA Botanikos institute, kuris jį komandiravo tęsti studijas į Sąjunginę žemės ūkio akademiją. Taikomosios molekulinės biologijos ir genetikos institutą Maskvoje.

Čia jis, vadovaujamas V. Soiferio – plačiai žinomo mutagenezės specialisto, siekė atsakyti į klausimą, ar augalai gali atkurti DNR pažaidas, sukeltas ultravioletinės spinduliuotės. Tyrėjai jau

pačioje pradžioje susidūrė su dideliais sunkumais, ypač metodiniais, ir greičiausiai būtent jais ir galima paaiškinti tą faktą, kad visi anksčiau bandę tą patį atlikti kiti tyrėjai (S. Wolff, J. E. Trosko, V. H. Mansour ir kt.) patyrė nesėkmę. Tuometiniai DNR tyrimo metodai buvo sudėtingi, netgi gremėzdiški, jiems reikėjo daug darbo ir kruopštumo. Buvo net manoma, kad augalams, skirtingai nei mikroorganizmams, ultravioletu sukeltų pažaidų taisymas (ekscizinė timino dimerų reparacija) apskritai nėra būdingas. Kiti V. Soiferio bendradarbiai taip pat vienu metu buvo netekę vilties, ir tik Karolio atkaklumas bei darbštumas pagaliau atnešė sėkmę. Įdomu tai, kad savo pirmąją kartu su vadovu publikaciją apie DNR reparaciją augaluose Karolis paskelbė Lietuvos genetikų ir selekcininkų draugijos konferencijos medžiagoje (Kaunas, 1973 m.). Mat reikėjo skubėti, kad neaplenktų kiti, ypač čekų mokslininkų grupė. Kiek vėliau darbo rezultatai buvo paskelbti prestižiniame *Doklady Akademii Nauk* žurnale (Soyfer, Cieminis, 1974; 1976), dar kiti (pvz., Soyfer, Cieminis, 1977) – žurnaluose *Genetika* (Maskva), *Mutation Research*, *Studia Biophysica*. 1975-aisiais Maskvos Lomonosovo universitete Karolis sėkmingai apgynė kandidatinę (dabar – daktarinę) biologijos mokslų disertaciją.

Tais pačiais metais *Nature* žurnale pasirodė ir Howlando (1975) straipsnis, kuriame jis įrodė ekscizinę reparaciją egzistuojant paprastosios morkos protoplastuose; jis kilniai pripažino, kad atradimo prioritetą vis dėlto priklauso V. Soiferiui ir K. Cieminiui. Taigi Karolis dar aspirantūros metais padarė didelį atradimą, ir neturėtume stebėtis, kad vėliau šis V. Soiferio ir jo darbas buvo nominuotas Nobelio premijai.

Grįžęs į Lietuvą 1974 m., jis įsidarbino Botanikos instituto Augalų mutagenezės laboratorijoje inžinieriumi, vėliau – jaunesniojo, dar vėliau – vyresniojo mokslo darbuotoju. Čia jis subūrė nedidelį kolektyvą, kuris toliau tęsė DNR pažaidų ekscizinės reparacijos tyrimus. Šiam tikslui buvo pasitelkti šiuolaikiniai metodai: ultracentrifugavimas, radiospektrometrija, izoliuotų protoplastų metodas.

Nuo 1975 iki 1990 m. Karolis mokslinę veiklą plėtojo nemažėjančiu intensyvumu: vienas ir kartu su bendradarbiais sąjunginėje ir užsienio spaudoje paskelbė per 50 mokslinių straipsnių ir tezių, suorganizavo 5 sąjunginius seminarus, tapo

TSRS MA Radiobiologijos problemų Mokslinės tarybos narys. Bendradarbiaujant su Sankt-Peterburgo (Leningrado) mokslininkais buvo įsisavinti patys pažangiausi metodai tirti UV padarytas DNR pažaidas panaudojant specifinius fermentus. Paaiškėjo, kad ekscizinė DNR pažaidų reparacija ir fotoreaktyvacija, kuriai būtina ilgabangė šviesa, pašalina ne visas DNR pažaidas, likusi jų dalis gali virsti chromosomų aberacijomis.

1990 m. jis buvo paskirtas tik ką įkurtos Botanikos instituto Ląstelių inžinerijos laboratorijos vadovu.

Jam nebuvo svetima ir pedagoginė veikla: skaitė paskaitas Vilniaus valstybinio universiteto studentams biologams ir, būdamas stažuotoju, – Oksfordo (Anglija) universiteto studentams bei dėstytojams, parengė tris mokslų kandidatus (dabar – daktarus). Oponavo ir recenzavo disertacijas, straipsnius bei monografijas.

1994 m. K. G. Cieminis Botanikos institute sėkmingai apgynė habilitacinį darbą „Ląstelių, genomo pažaidos ir DNR reparacija augaluose, apšvitintuose trumpabangė ultravioletine šviesa.“

Pablogėjęs sveikatai, Karolio darbingumas sumažėjo, tačiau laboratorijos kolektyvas dirbo toliau. Po trejų metų, 1997-aisiais, jam buvo diagnozuotas skrandžio vėžys ir atlikta chirurginė operacija. 2000-aisiais jis pasitraukė iš laboratorijos vadovo pareigų, pasilikdamas dirbti toje pačioje laboratorijoje vyresniuoju mokslo darbuotoju. Po dvejų metų, 2002-ųjų gale, savo noru išėjo į pensiją.

K. G. CIEMINIS KAIP MENININKAS

Karolis niekada nebuvo vien mokslu gyvenanti asmenybė: nuo mažų dienų skaitė daug grožinės literatūros, studijų metais vaidino mėgėjiškuose spektakliuose, piešė ir tapė. Tada ir pagamino pirmąsias medžio ir metalo skulptūras. Per visą gyvenimą jų sukūrė per 400. Dauguma – iš medžio išdrožtos Užgavėnių kaukės ir įvairios figūros, suvirintos iš metalinių dalių, pavyzdžiui, senų lygintuvų ar virdulių. Skulptūrines metalo kompozicijas Karolis pradėjo kurti apie 1990 m. kartu su šviesaus atminimo kalviu F. Blaškevičiumi, vėliau – ir su metalo dirbinių meistru S. Evglevskiu, buvusiu Sovietų armijos karininku. Šio bendradarbiavimo rezultatas – jų darbų parodos, surengtos Vilniuje 1996, 1997 ir 2012 metais.

K. G. Cieminio drožtos kaukės galima įžvelgti Tibeto, Japonijos, kai kurių Afrikos šalių liaudies meno įtaką

Nors šią savo kūrybą Karolis kartais įvardydavo tik kaip vieną iš pragyvenimo šaltinių, greičiausiai tai buvo ne visa tiesa. Tie, kurie bent kartą matė jį dirbantį kaukes ar skulptūras, gali patvirtinti: Karolį tokiomis akimirkomis pagaudavo azartas, jis pagyvėdavo, dirbdavo su atsidaivimu ir malonumu. Kartais kaukę išdroždavo per vieną pusdienį!

Jo kaukės nuo mums įprastų lietuviškų Užgavėnių kaukių skiriasi didesniu ekspresyvumu, nors jos ir nenudažytos ryškiomis spalvomis, kaip tai daro žemaičių meistrai. Jas gamindamas Karolis naudojo daugiau nei Lietuvoje įprasta kailio, odos, ragų, šerių, dantų, netgi metalo. Jose nesunku įžvelgti kitų tautų – tibetiečių, japonų, kai kurių Afrikos šalių – liaudies meno įtaką.

Daugumą kaukių ir skulptūrų jis išdalijo draugams bei įstaigoms, kita dalis buvo parduota kolekcininkams ir nukeliavo į įvairias šalis, jo kaukių yra įsigijęs Lietuvos nacionalinis, Žemaičių

„Alkos“, A. Žmuidzinaučiaus muziejai, Lietuvos tautodailininkų sąjungos fondai. Todėl, kai buvo surengta pirmoji Karolio Užgavėnių kaukių paroda – ji atidaryta 2010 m. Vilniuje, Stiklių gatvėje įsikūrusioje Lietuvos tautodailininkų sąjungos galerijoje – joje eksponuota viso labo vos keliasdešimt kūrinių (Rudzinskas, 2010). Atidarydamas parodą Lietuvos tautodailininkų sąjungos pirmininkas J. Rudzinskas pasakė:

„Meistras turi gerą skonį. Tik pažiūrėkite, koks spalvų ir medžiagos derinys! Neabejoju, kad pono Karolio darbai bus pastebėti ir įvertinti. Šioje parodoje atsispindi kelių sluoksnių vertybės – tradicijos ir menas.“

Pirmininkas apgailestavo, kad Karolio darbai plačiai visuomenei pasidarė prieinami taip vėlai. Tais metais Karolis tapo Lietuvos tautodailininkų sąjungos narys. Iš Vilniaus ši paroda nukeliauvo į Etnokosmologijos muziejų Molėtų rajone, iš ten – į Žemaitijos nacionalinį parką, Platielių dvarą. Į Platelius jis pats jau nevažiavo, sutrukdė negalia.

KAI KURIE K. G. CIEMINIO ASMENYBĖS BRUOŽAI

Aš buvau artimas Karolio draugas daugiau nei 50 metų – nuo studijų laikų Vilniuje ir Maskvoje. Buvome, galima sakyti, neišskiriami. Mus daug kas siejo, o dabar tenka skirtis.

Prisipažinsiu, kai kurių savybių jam pavydėjau. Pavyzdžiui, pasakotojo talento, vaizduotės. Suradęs klausytoją ar klausytojus, jis tarsi išskleisdavo sparnus ir pradėdavo kurti virtualius pasaulius. Kūrė be pastangų, „šišo“ pagautas, kaip šeimininkė kepa pyragus, lengvai ir be sutrikimų. Aš turbūt buvau dėkingas klausytojas – Karoliui bespasakojant išnykdavo riba tarp to, kas realu ir kas buvo tik minties žaismas, valiūkavimas. Kai kas tai vadino akių dūmimu, melu, man gi tai buvo žaidžiančio, gabaus suaugusio vaiko šedevrai. Ir dabar akyse stovi mūsų kurso draugės, ratu apstojusios Karolį, išžiotomis burnomis – jos negali atitraukti akių nuo simpatiško, į Jeseniną panašaus, auksaburnio. O iš jo lūpų sklinda tokia užburianti metaforų, subtilaus humoro, atmiešto išmone, o kartais – ir saldžiu melu, simfonija, kad kartais ja patikėdavau ir aš pats. Tarsi Šekspyras jis buvo savo pjesių autorius, aktorius ir režisierius vienu metu. Gal tai nebuvo pjesės tikra to žodžio prasme, bet kad daugelis jų buvo neprilygstamos miniatiūros – tai tikrai.

Savos širdies šilumą jis dalijo ne tik mums, aplinkiniams, bet ir nemenkam būriui šunų bei kačių.

Karolis niekada nesiekė valdžios dėl jos pačios, jis atsainiai vertino titulus ir regalijas, tuščia garbė jam buvo atgrasi, jis nebuvo konjunktūros meistras. Savo mokslinių straipsnių autorių sąrašė kažkodėl dažnai prisirašydavo paskutinis. Būdamas kilniaširdis, geranoris ir gana patiklus, dažnai nukentėdavo nuo nešvarios sąžinės žmonių, siekusių tik asmeninės naudos. Ir pinigai Karolio nešildė, jie kažkaip nejučiomis pratekėdavo pro pirštus.

Jo dalyvavimas 1991 m. sausio 13 d. įvykiuose taip pat neblogai apibūdina Karolį kaip jautrią asmenybę ir savos šalies patriotą. Tiesiogiai stebėdamas smurtą ir žudynes prie televizijos bokšto, jis tą pačią naktį nubraižė detalią įvykių schemą su lakoniškais komentarais (<http://www.laisve15.lt/dokumentas-599.htm>). Vėliau spaudos atstovai ją išplatino, ir net už Lietuvos ribų. Tačiau veltui ieškotume Karolio tarp tų, kurie buvo apdovanoti ar kitaip paminėti valdžios. Jam šito tiesiog nereikėjo ir jis niekur dėl to nesikreipė.

Jis tarnavo absoliutui, veikė pagal principą „viskas arba nieko“... Gyvenimo saulėlydyje turėjo ir viską, ir kartu nieko. Taip turbūt gyvenimą baigia visi ypatingais talentais ir ypatinga, dženelmaniška, dvasia apdovanoti žmonės. Pasakyti, kad buvo netikintis – tai nieko nepasakyti.

ŠEIMA

Karolis buvo triskart vedęs. Pastaruosius keliolika metų jis praleido su gyvenimo drauge Lidija Strikulyte, buvusia bendradarbe, kurios buvo rūpestingai globojamas paskutinėmis dienomis.

Likę sūnus ir dukra – Karolis ir Viktorija bei anūakai – Ieva, Karolina ir Julija, norisi tikėti, puoselės šį paveldą, nes jis yra išskirtinis, kaip ir jo nepakartojamas savininkas.

Mes stengsimės būti panašūs į Tave, Karoli, mokysimės iš Tavęs, ir Tu visada būsi šalia mūsų. Tebūnie Tau lengva Lietuvos žemelė.

LITERATŪRA

1. Howland G. P. 1975. Dark-repair of ultraviolet-induced pyrimidine dimers in the DNA of wild carrot protoplasts. *Nature*. Vol. 254: 160–161. doi:10.1038/254160a0.
2. Soyfer V. N., Cieminis K. K. 1974. Dark repair in higher plants. *Proceedings Academy of Sciences*

- U.S.S.R. Vol. 215(5): 1261–1264 (in Russian, translated into English: Dokl. Biochem. 215).
3. Soyfer V. N., Cieminis K. K. 1976. Repair synthesis and repair of single-strand breaks of DNA in seedlings irradiated by ultraviolet light. *Proceedings Academy of Sciences U.S.S.R.* Vol. 231(5): 1255–1258 (in Russian, translated into English: Dokl. Biochem, 231).
 4. Soyfer V. N., Cieminis K. K. 1977. Kinetics of *in vivo* and *in vitro* dimerisation of thymine in the DNA of plant seedlings and excision of dimers from DNA. *Studia Biophysica* (Berlin). Vol. 63: 105–114.
 5. Rudzinskas J. 2010. Karolio Gedimino Cieminio Užgavėnių kaukės. *Tautodailės metraštis*. Vol. 18: 11–15.

Edmundas Lekevičius